

ФІЛАСОФІЯ

УДК 914(729.1)«18»:1(091)МарціХасэ

А.С. Цернавой,

доктар філасофскіх навук, прафэсар кафедры філасофіі БДПУ

ХАСЭ МАРЦІ – ЛІДАР НАЦЫЯНАЛЬНАГА АДРАДЖЭННЯ НА КУБЕ

Філасофія і ідэалогія нацыянальнага адраджэння непарыўна звязаны з вызваленчым рухам, які шырока разгарнуўся ў Новы і Навейшы час у многіх краінах свету, у тым ліку на Кубе і ў Беларусі. Прадстаўніком беларускага адраджэння з’яўляецца Антон Іванавіч Луцкевіч (1884–1946), жыццё і дзейнасць якога – прыклад адданага служэння народу. Як вядучы беларускі публіцыст, крытык, грамадскі дзеяч ён крытыкаваў аграрную і нацыянальную палітыку царызму, выказваўся за сацыяльнае і нацыянальнае вызваленне, асуджаў нацыяналізм [1]. Якія ж рысы характэрны для светапогляду кубінскага адраджэнца?

Незалежнасць. Абгрунтаванне і абарона патрабавання нацыянальнай незалежнасці Кубы – галоўнае ў тэарэтычнай і практычнай дзейнасці Марці. У 1873 г. у сваім артыкуле «Испанская республика перед лицом Кубинской революции» ён адзначаў: «Куба хоча быць свабоднай. І так, як народы Паўднёвай Амерыкі дабіліся незалежнасці ад рэакцыйных урадаў, як Іспанія дабілася незалежнасці ад французаў, Італія – ад Аўстрыі, Мексіка – ад напалеонаўскага славалюбства, а Злучаныя Штаты – ад Англіі, так жа, як усе народы дабіліся незалежнасці ад сваіх прыгнятальнікаў, Куба ў выніку закону сваёй волі, у выніку закону гістарычнай неабходнасці павінна дабіцца сваёй незалежнасці [2].

У артыкуле «Решение» (1873 г.) Марці выказаў цвёрдую ўпэўненасць, што кубінскі народ даб’ецца сваёй мэты і «канчатковым вынікам самаадданай барацьбы кубінцаў будзе незалежнасць Кубы [3]. Гэта патрабаванне стала сцягам барацьбы Кубінскай рэвалюцыйнай партыі, створанай ім у 1892 г. У яе праграме адзначалася: «Кубінская рэвалюцыйная партыя ствараецца для таго, каб аб’яднанымі намаганнямі ўсіх людзей добрай волі дабіцца незалежнасці Кубы і дапамагчы вызваленню Пуэрта-Рыка [4].

Ідэал незалежнасці Марці і яго партыі прыйшлося абараняць і адстойваць у барацьбе з кансерватарамі, лібераламі, анексіяністамі. Фармальна кансерватыўная партыя насіла наз-

ву «Канстытуцыйны саюз». Яе лозунг – «La Integridad Nacional» (нацыянальнае адзінства з Іспаніяй). Лозунг лібералаў – «La Automia de Guba» (аўтаномія Кубы ў межах Іспанскай імперыі). Лозунг анексіяністаў – «La Anexion de Guba» (анексія Кубы Злучанымі Штатамі).

Усе тры рэакцыйныя сілы выступалі супраць рэвалюцыйнай вайны за незалежнасць Кубы. Марці рэзка крытыкаваў лібералаў за тое, што з дапамогай аўтаноміі, рэформ і парламенцкай дзейнасці можна дабіцца ліквідацыі іспанскага каланіяльнага панавання на Кубе. «Да якога часу ў гэтай грандыёзнай Амерыцы, – пытаецца Марці, – падобна да дзяцей у пялёнках, мы будзем працягваць гаварыць аб картэсах?!» [5]. Ён разумее, што Іспанія ніколі не пойдзе ні на якія ўступкі кубінцам. І сапраўды, хутка яны адмовіліся ад сваіх паказных рэформ на востраве і ў канцы 80-х гг. XIX ст. перайшлі ў наступленне. Шырокую вядомасць набыло выказванне іспанскага міністра па справах заморскіх тэрыторый Леона-і-Кастыльё: «Аўтаномія? Ніколі! Ніколі! Ніколі!».

А 4 красавіка 1895 г., пасля пачатку вайны 25 лютага, лібералы-аўтанамісты апублікавалі маніфест, у якім рашуча асудзілі рэвалюцыю. 27 снежня 1895 г. у разгар рэвалюцыйнай вайны яны сумесна з кансерватарамі арганізавалі ўшаноўванне «умиротворителя» – капітан-генерала М. Кампоса. Цяжка ўявіць большую здраду нацыянальным інтарэсам свайго народа. Такімі ж здраднікамі аказаліся і анексіяністы з іх патрабаваннем далучэння Кубы да ЗША. У гэтай сувязі Марці заявіў: «Толькі той, хто не ведае нашай краіны або Злучаных Штатаў, не ведае законаў утварэння і развіцця народаў, можа часна думаць аб падобным рашэнні або той, хто любіць Злучаныя Штаты больш, чым Кубу» [6].

У барацьбе супраць інтэгрыстаў, аўтанамістаў і анексіяністаў Марці адстойваў рэвалюцыйны шлях вызвалення Кубы. Ён пераканаўча даказваў, што толькі ўсенародная рэвалюцыйная вайна за яе свабоду і незалежнасць з’яўляецца адзіным сродкам радыкальнага вырашэння кубінскага пытання.

Антыімперыялізм. Як мысліцель і рэвалюцыянер Марці спалучаў барацьбу за незалежнасць супраць іспанскага каланіялізму з барацьбой супраць амерыканскага імперыялізму. Ён адзначаў: «Куба павінна вызваліцца як ад Іспаніі, так і ад Злучаных Штатаў... Мы шукаем не змены формы прыгнёту, не імкнёмся замяніць гаспадара-іспанца новым панам у амерыканскім мундзіры» [7]. «Замяніць аднаго гаспадара іншым, – гаварыў ён, – гэта не значыць стаць свабодным». Далучэнне Кубы да ЗША Марці назваў «фантастычным сродкам», які адносіцца да ісціннай палітыкі ў нацыянальных інтарэсах Кубы так, як алхімія да хіміі. «Кубінскі народ, – заяўляў патрыёт, – не жадае далучэння Кубы да ЗША. Мы любім радзіму Лінкальна, але баімся айчыны Катынга» [8].

Да канца жыцця Марці заставаўся стойкім і верным барацьбітом за незалежнасць Кубы і Лацінскай Амерыкі. 18 мая 1895 г., за дзень да сваёй гібелі ў баі з іспанцамі, Марці напісаў пісьмо свайму сябру Мануэлю Мяркада, якое стала яго палітычным заповітам. Ён адзначыў: «Мы павінны дабіцца незалежнасці Кубы, а ў іншым выпадку Злучаныя Штаты Амерыкі захопяць Антыльскія астравы і з іх абрушацца на землі нашай Амерыкі. Усё, што я зрабіў да гэтага часу, і усё, што яшчэ мне трэба будзе зрабіць, – усё для гэтага» [9]. Антыімперыялізм Марці не страціў свайго надзённага значэння і ў наш час, калі многім краінам, той жа Кубе і Венесуэле, прыходзіцца адстойваць сваю незалежнасць у супрацьстаянні з ЗША.

Народная рэспубліка «со всеми и для блага всех». Гэты ідэал рэвалюцыйнага пераўтварэння сацыяльнага і дзяржаўнага ладу Кубы пасля заваёвы ёю сваёй незалежнасці вячае ўсю сістэму грамадска-палітычных поглядаў Марці.

Варта адзначыць, што ў вобразе рэспублікі «со всеми и для блага всех» Марці спрабаваў стварыць ідэал сапраўды народнай рэспублікі, заснаванай на сацыяльнай роўнасці і справядлівасці, узору якой тады яшчэ не існавала. Рэвалюцыянер меркаваў аб тым, што падобную рэспубліку нельга стварыць за адзін дзень і раслачаўшы вайну за незалежнасць. Ён падкрэсліваў, што яе не пабудаваў яшчэ ні адзін народ у свеце. Фармулюючы свой ідэал, Марці зыходзіў з таго, што «кіраваць патрэбна разам з народам, гэтай соллю зямлі, а не насуперак яму і без яго... Цяпер наступіла эпоха калектыўнага розуму народа, якім і належыць кіравацца ў грамадскіх справах» [10]. На яго думку, «жыццядзейна толькі сапраўдная і поўная свабода, і рэспубліка, якая не служыць інтарэсам свайго

народа і не рухаецца наперад разам з народам, асуджана на гібель» [11].

Такім чынам, менавіта ў народаўладдзі Марці бачыць ідэал будучага дзяржаўнага і грамадскага ўладкавання Кубы пасля заваёвы ёю сваёй незалежнасці. Марці лічыў, што ў рэспубліцы «со всеми и для блага всех» будзе знішчана эксплуатацыя, не будзе ні багатых, ні бедных, ні прыгнятальнікаў, ні прыгнятаемых. Для яго раб – усякі, хто працуе на іншага, які пануе над ім, і пакуль будзе хоць адзін бедны, будзе існаваць несправядлівасць. Ён мяркуе, што кубінскі народ створыць рэспубліку працаўнікоў [12], краіну, якая ўвасобіць усеагульнае права на працу, што «неабходна для свабоды як сонца і паветра» [13]. На думку Марці, «праца – гэта працвітанне рэспублікі». Так лічыць кубінскі рэвалюцыйны дэмакрат, адлюстроўваючы памкненне народных мас.

За адраджэнне без расізму і нацыяналізму ў імя правоў чалавека. Такое крэда Марці-гуманіста, сфармуляванае 20 жніўня 1892 г. у газеце «Patria». Ён пісаў, што ў рэспубліцы «кожны грамадзянін – кубінец або іспанец, белы або чорны, амерыканец або еўрапейца – змогуць карыстацца ў працы і свеце ўсімі правамі чалавека» [14]. Па яго словах, вышэйшым законам у такім грамадстве павінна стаць павага да чалавечай годнасці. Па зразумелых прычынах (шматвяковае рабства ў Амерыцы) Марці падвяргае крытыцы расізм: «Чалавек не мае ніякіх асаблівых правоў у выніку таго, што ён адносіцца да той ці іншай расы. Сама назва "Чалавек" ужо сведчыць аб тым, што яму належаць усе правы... Абодва расісты аднолькава вінаваты – расіст белы і расіст чорны» [15]. «Той, хто ўзбуджае расавую варожасць і нянавісць, здзяйсняе злачынства супраць чалавецтва» [16]. Ці ж не такому асуджэнню падлягае і нацыяналізм з яго распальваннем нацыянальнай варожасці паміж народамі? Марці прапаведуе сапраўдны кубанізм, які закліканы аб'яднаць у адзіную нацыю ўсіх кубінцаў незалежна ад іх нацыянальнасці, колеру скуры і сацыяльнага становішча.

За нацыянальнае і сацыяльнае вызваленне народа. Для Марці палітычная незалежнасць – не самамэта, а ўсяго толькі пачатак, пралог грандыёзнай сацыяльнай рэвалюцыі, якая робіцца народам, у інтарэсах народа і для народа. «Рэспубліка не ствараецца за адзін дзень, – пісаў Марці. – Не стане ёй і Куба дзякуючы толькі адной барацьбе за незалежнасць» [17]. «Незалежнасць – гэта адно, а рэвалюцыя – іншае. Незалежнасць ЗША прыйшла пры Вашынгтоне, а рэвалюцыя – пры Лінкальне» [18]. Заснавальнік Кубінскай камуністычнай партыі Х.А. Мелья (1904–1929), адзначаючы гэту рэвалюцыйную рысу поглядаў Марці, пісаў:

¹ Катынг – амерыканскі журналіст, які меркаваў справакаваць вайну паміж ЗША і Мексікай.

«Марці добра разумеў ролю рэспублікі, калі ён гаварыў аднаму са сваіх таварышаў, Баліньё, які тады ўжо быў сацыялістам і памёр, будучы актыўным членам камуністычнай партыі: «Рэвалюцыя? Рэвалюцыя – гэта не тое, што мы засяваем на полі, якое зарасло пустазеллем, а тое, што мы прадоўжым у рэспубліцы» [19]. Такім чынам, Марці лічыў, што яе вынікам павінен стаць такі грамадскі строй, які будзе адказваць інтарэсам працоўнага народа.

Вялікі папярэднік сацыялізму на Кубе. Рэвалюцыйны дэмакрат Марці быў самым радыкальным рэвалюцыянерам і мысліцелем на Кубе. Аднак ён не стаў у выніку ўмоў таго часу ў краіне ні сацыялістам, ні марксістам, хоць шмат ведаў пра Маркса, яго вучэнне і створаны ім інтэрнацыянал. На смерць Маркса ў 1883 г. Марці адгукнуўся артыкулам «Трудящиеся: их силы, цели, вожди, европейцы и американцы», у якім даў яму высокую ацэнку як мысліцелю і рэвалюцыянеру: «Паглядзіце на гэту залу: у цэнтры яе ўпрыгожаны зялёным лісцем партрэт палымянага пераўтваральніка, аб'яднальніка людзей розных нацыянальнасцей, моцнага і нястомнага арганізатара. Інтэрнацыянал – гэта яго тварэнне; прыходзяць ушанаваць яго памяць людзі ўсіх нацыянальнасцей... Тут сабраліся добрыя сябры Карла Маркса, які быў не толькі тытанічным кіраўніком і натхняльнікам усіх рухаў еўрапейскіх працоўных, але і глыбокім даследчыкам прычын чалавечай галечы і лёсаў людзей, чалавекам, які прагнуў тварыць у імя чалавека. Ва ўсім ён бачыў тое, што насіў у самім сабе: мяцежны дух, імкненне да вышэйшага, барацьбу... Карл Маркс вывучыў спосабы пераўтварыць мір на новай аснове, разбудзіў спячых, паказаў ім сродак для таго, каб скінуць на зямлю разбітыя апоры старога свету» [20].

Як і Маркс, Марці не прымае ні амерыканскага імперыялізму, ні амерыканскага капіталізму з яго буржуазным ладам жыцця і дэмакратыяй. Пражыўшы 15 гадоў у ЗША, Марці з поўнай упэўненасцю заяўляў: «Я жыў у чэраве пачвары і ведаю яе нутро» [21].

Спецыфічная асаблівасць «рэспублікі працоўнікоў» Марці заключаецца ў тым, што яна, абмінуўшы капіталізм, уступае ў грамадства без класаў, дзе толькі магчыма шчасце для ўсіх і кожнага без насілля і прыгнёту – сацыяльнага, расавага і нацыянальнага. Знаходзячыся ў ЗША, Марці прыйшоў да вываду, што Куба павінна стаць народнай, бяскласавай рэспублікай, у іншым выпадку яе чакаюць тыя ж заганы, у якіх заграза паўночнаамерыканская «класавая рэспубліка». Кубінскі рэвалюцыянер-дэмакрат верыў, што «рэспубліка на Кубе... не прынясе з сабой несправядлівага панавання аднаго класа над іншым, і ў ёй усталяецца адкрытая і

сумленная раўнавага ўсіх сацыяльных сіл» [22].

Такім чынам, гэта сацыяльная ўтопія, аднак нельга не адзначыць станоўчы характар імкнення Марці пабудоваць на Кубе грамадства сацыяльнай роўнасці і справядлівасці, грамадства працоўнікоў без класаў і без эксплуатацыі чалавека чалавекам – сацыялістычнае грамадства. Аб'ектыўна яго імкненне да рэспублікі «з усімі і на карысць усіх» было, па сутнасці, патрабаваннем не сацыялістычнай, а буржуазна-дэмакратычнай рэспублікі. Аднак ва ўмовах адсталай каланіяльнай Кубы яна была б крокам наперад на шляху да сацыяльнага прагрэсу, а ў канчатковым выніку – на шляху да сацыялістычнага грамадства, аб якім марыў рэвалюцыянер-дэмакрат. Таму яго можна назваць вялікім прадвеснікам сацыялізму на Кубе. Такія характэрныя рысы яго філасофіі і ідэалогіі нацыянальнага адраджэння. Мелья, спаслаўшыся на У.І. Леніна, параўнаў свайго суайчынніка з вялікім кітайскім рэвалюцыянерам-дэмакратам Сунь Ятсенам [23].

ЛІТАРАТУРА

1. Михнюк, В.Н. Апостол национального возрождения / В.Н. Михнюк, Н.М. Климович, А.М. Гесь // Нёман. – 1995. – № 1. – С. 127–166.
2. Прогрессивные мыслители Латинской Америки – М., 1965 – С. 211.
3. Марти Хосе. Избранное / Хосе Марти. – М., 1956. – С. 235.
4. Marti, J. Obras completas / J. Marti. – La Habana, 1954. – Vol. I. P. 299.
5. Ibid. – P. 722.
6. Ibid. – P. 410.
7. Марти Хосе. Избранное / Хосе Марти. – М., 1956. С. 254.
8. Там жа. – С. 243.
9. Там жа. – С. 280.
10. Там жа. – С. 169.
11. Там жа. – С. 171.
12. Там жа. – С. 294.
13. Там жа. – С. 292.
14. Marti, J. Obras completas / J. Marti. – La Habana, 1963. – Vol. 2. – P. 139.
15. Ibid. – 1954. – Vol. 1. – P. 486–487
16. Марти Хосе. Избранное / Хосе Марти. – М., 1956. – С. 173.
17. Там жа. – С. 78.
18. Marti, J. Obras completas / J. Marti. – La Habana, 1963. – Vol. 2. – P. 196.
19. Mella, J.A. Documentos y articulos / J.A. Mella. – La Habana, 1975. – P. 269.
20. Marti, J. Obras completas / J. Marti. – La Habana, 1963. – Vol. 2. – P. 388.
21. Ibid. – Vol. 4. – P. 168.
22. Marti, J. Obras completas / J. Marti. – La Habana, 1954. – Vol. 2. – P. 439.
23. Mella, J.A. – P. 271: см. Ленин, В.И. Демократия и народничество в Китае / В.И. Ленин // Полн. собр. соч. – Т. 21. – С. 400–406.

SUMMARY

The characteristic features of philosophy of national revival of revolutionary-democrat Jose Marti are defined in the article. The attention to analogies of liberation movement is paid to Cuba and in Belarus.

Паступіў у рэдакцыю 17.10.2011 г.